

ORTADOĞU'DA BAĞIMSIZ SİNEMA

RASHA SALTİ

Festival için Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan filmlerden oluşan Büyüleyici İsyancılar: Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan Bağımsız Sinemacılar Seçkisi başlıklı bir bölüm hazırlayan Lübnanlı küratör, festival programcısı ve sinema yazarı Rasha Salti, yaptığı seçki üzerine sorularımızı yanıtladı.

■ SÖYLEŞİ: SENEM AYTAÇ, GÖZDE ONARAN
ÇEVİRİ: GÖZDE ONARAN

Festivalde bir Ortadoğu seçkisinin yer alması sizce neden önemli? Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan filmlerden oluşan bir seçki hazırlarken temel kaygılarınız nelerdi?

Türkiye'nin bölgedeki rolünü, özellikle sanat, kültür ve sinema alanında ABD, Ortadoğu Dörtlüsü, G-8 ve acı içindeki "Doğu" arasında oldukça uyanık ve çevik bir aracı olarak yeniden tanımlaması gibi diplomasi tuhaflıkları bir yana, şu anda Türkiye'de bu tür şeyleri takip eden son bir ya da iki kuşağın Ortadoğu ve Afrika'ya samimi bir ilgi duyduğuna inanıyorum. Sadece önümüzdeki İstanbul Film Festivali'nde yer alacak bölümden bahsetmiyorum. Birkaç yıl önce Mithat Alam Film Merkezi, Suriye'nin en radikal muhalif belgesellerinden Ömer Emiralay'ı konuk etmişti. Geçen yıl, Mardin'deki Sinemardin Festivali ArteEast'le temasa geçerek bir Suriye filmi seçkisi oluşturmayı önermişti. Mardin'in Suriye'yle kültürel, tarihi ve antropolojik bağları var biliyorum ama bu istek 2003'te ya da 1997'de değil, 2009'da geldi. Son İstanbul Bienali de bölgeyle derinlemesine bir angajmana girmişti. Bu eğilimin kaynağı tabii ki yalnızca birkaç şeyle açıklanamaz, ne mutlu ki hayat bundan daha karmaşık ve ben, sezgilere ya da anekdot misali gözlemlere dayalı özet hükümler beyan etmekten kaçınmayı öğrendim.

İstanbul Film Festivali önde gelen bir vakıf tarafından düzenlenen köklü bir etkinlik. Ayrıca İstanbul'un şu günlerde esaslı bir mutenalaşmaya maruz kalan, tarihi ve çok kültürlü mahalleleri keşip geçen en işlek caddelerinden birinde gerçekleştiriliyor. Fakat bu programı hazırlama fikri, "pozitif ayrımcılıkla dış politikanın örtüşürülmesi" gibi tepeden inme bir güdüyle doğmadı. Sonuçta bu program, tabandan çıkıp yüksek sanatın elit alanına ve anaakıma uzanan eğilimlerin vücut bulmuş hali.

Kültür ve sanatı, dünyadaki halklar hakkında daha insancıl bir anlayışa aracılık eden bir iletişim biçimi olarak temsil eden yaklaşım belki bir klişe olabilir ama temelsiz değil. Ortadoğu yoğun ve endemik bir çatışma alanı olarak görülüyor. Haberlerde sık sık umutsuzluğun büyük boyutlarda yaygınlaşıp insanların kalplerini

ve zihinlerini esir aldığı, körleştirdiği, dolayısıyla da çok yakında hem bölgeye hem de dünyaya felaket getirecek bir kıyametin habercisi olan bir coğrafi bölge olarak yer alıyor. Böyle olunca, Ortadoğu sineması ve sanatı aniden ABD'de ve Avrupa'da öncekine oranla çok daha yaygın bir dolaşıma girdi. Haberlerin dünya üzerinde ne kadar güvenilmez bir şekilde yayıldığını ve postmodernitenin, beceriksizce gizlediği, "gelişmekte olan" ülkelere çağdaşlık atfedilmesini hor görme eğilimini göz önünde bulundurursak; sinemacıların sanatkarlığı, sinemanın bir sanat olarak değeri ve gücü, çoğu zaman bölgenin savaşları, yaraları ve karmaşıklığı hakkında bilgi taşıyıcısı olma işlevinin gölgesinde kaldı. Diğer tüm sanatsal ifade alanları gibi temsilin üretimini ve hikâyenin inşasını gerektiren sinema, sosyolojik ya da antropolojik bir çalışma ya da politik bir ifade olarak ele

Çin Hâliâ Uzakta

alınmaktan ziyade, öncelikle bir sanat biçimi olarak değerlendirilmeli. Filmler bir durumu açıklamaz, karmaşıktır.

Sizce bu filmleri bir bölüm başlığı altında göstermenin avantaj ve dezavantajları neler?

Günümüzün üretim ve gösterimin yapılanmasını ve iletilmesini belirleyen şartları altında genel olarak bir sanat programının küratörlüğünü yapmak biraz mayınlı bir bölge. Bir yandan finansmanın ve diğer kaynakların dağıtımı şu anda baskın biçimde "bölgesel" paradigma ya da yukarıda "pozitif ayrımcılıkla dış politikanın örtüşürülmesi" olarak değindiğim mantık içinde şekilleniyor ve bu da izleyici yaklaşım konusunda çok dar ve düz bir çerçeve oluşturuyor. "İşte Ortadoğu'dan gelen yeni filmler" demenin sanatsal kıymeti nedir? Bu, sanatçıları -sinemacıları da dahil- her şeyden önce bünyesinde eserlerini ürettikleri toplumun yerli muhbirleri olarak görmeye dikkat çekiyor. Buradaki püf noktası, bu paradigmanın altını oymakta yatıyor ve bunu da mümkün kılan pek çok strateji var: Filmlerin belirlenmesi, "bölgesel" çerçeveye yeni bir katman ekleyen bir başlık seçmek ya da eklemek, sadece anaakımdaki değil radikal sağ ve soldaki hakim algıları da karmaşıktır filmler önermek ve filmlerin sunumları esnasında, izleyiciyle yüz yüze gerçekleşen söyleşilerde durumu daha da karmaşıktırılmayı seçmek.

Seçtiğiniz filmlerin "aynı" bölgeden olmak dışında bir ortak yanları, örneğin ortak bir biçimsel özellikleri var mı? Ya da benzer öyküler anlatıp, benzer duygular uyandırıp, benzer bir politik duruşu paylaşıyorlar mı?

Bu bölge, tarih boyunca olduğu gibi bugün de kendine has şartlara sahip pek çok ülkeden oluşuyor. Arap dünyasında paylaşılan bir tarih, kültür, kültürel referanslar ve motifler var, amacım bunları yok saymak değil, bunlar önemli. İran'la diğer ülkelerin paylaştığı tarihi ve kültürel motifleri vurgulamak da aynı derecede önemli. Elbette bunlar, ortak bir sınır sayesinde, Irak gibi bir ülkede Tunus'ta olduğundan çok daha belirgin. Kuzey Afrika ülkelerinin ortak mo-

Amrika

İç Bölge

tifleriyle Doğu Akdeniz ülkelerinin ortak motifleri arasındaki karşıtlığın bir çetelesini çıkarmak da önemli. Tezim çok basit: Her şey genellikle sanıldığından çok daha karmaşık. Bu seçki, bugün film üretimindeki ortak özelliklerin kapsamına istinaden 'Büyüleyici İsyancılar' adını taşıyor. Ortak hikâyeler, duygular ya da politik duruşlar yok. Yukarıda da belirttiğim gibi amaç basitleştirmek değil, karmaşıktırılmak; izleyicilerin "fark"ı da "benzerlik" kadar yoğun bir biçimde algılamasını sağlamak.

Bölümün adı 'Büyüleyici İsyancılar'ı biraz daha açar mısınız?

Tuhaf, biraz eski moda, unutulmuş bir sözcük olan "isyancı" akla Hollywood klasiği *Gemide İsyancı*' (Mutiny on the Bounty, Frank Lloyd, 1935) getiriyor. "İsyancı"yla "büyüleyici" arasındaki uyumsuz birlik-telik ve başlığın yeni Ortadoğu filmlerinden oluşan bir programla arasındaki daha da uyumsuz birliktelik hoşuma gidiyor. Özünde, bu program için seçilen filmlerin ortak bir meziyeti var, o da geleceklere karşı duruşu olmaları. Hem muhalif hem de kışkırtıcılar. Film üretiminin, temsili ve anlatımın, film yapımı dağarcığının, politik söylemin ve angajmanın hakim biçimlerine meydan okuyorlar. Aynı zamanda, her biri kendi başına tekil şiirsellikleri ifade ediyor;

sinemanın başka bir dünya, tarih, bugün, öznellik hayal etme konusundaki gücüne olan inancımızı tazeliyorlar. 'Büyüleyici İsyancılar', sinemanın büyüleme konusundaki gücünü iki kelimeyle ifade ediyor.

Daha önce, "sürekli haykıran ve ağlayan Ortadoğulu" imgesinden bir süredir rahatsızlık duyduğunuzun belirtmişsiniz. Bu seçkiye filmler nasıl bir Ortadoğu imgesi çiziyor? Bu imge diğer filmlerden edindiğimiz imajdan ne açılardan farklı?

Hollywood'un Ortadoğu temsilleri, -kendi vatani ABD de dahil olmak üzere- dünyanın her yerine dair temsilleri kadar kusurlu. Ortadoğu'da "popüler" tüketim ya da gişe hasılatı için üretilen anaakım sinema da yaşamsal deneyimlerle gerçek bir angajmandan ya da sanatsal bir ifade veya irdeleme aracı

“Özünde, bu program için seçilen filmlerin ortak bir meziyeti var, o da geleneklere karşı duruyor olmaları. Hem muhalif hem de kışkırtıcılar.”

olarak sinemaya hakiki bir bağlılıktan çok uzak ilkelere boyun eğiyor. Ortadoğu'nun gündelik hayatını tahakküm altında tutan ve geleceğini yaklaşan bir kıyametle gölgeleyen mücadeleler haberlerde, mahalli bir şiddet ve bitmek bilmez komplolara hapsolmuş gibi görünen talihsiz keder imgeleriyle aktarılıyor. *Auteur* ve bağımsız sinemaysa bambaşka bir temsil ve anlatı sunuyor. Bu anlamda tıpkı dünyadaki emsalleri gibi kendi şiirselliklerini ve sinemasal bir yaklaşımı şekillendirmeyi, yaşanmış deneyimleri ya da kendi öznelliklerine özgü bir dünyada varolma hissini aktarmayı amaçlıyorlar.

Dünyanın şu anki politik konjonktürü düşünülünce, “Batılı” izleyicilerin (özellikle festival izleyicisinin) beklentileri Ortadoğu'dan belirli türde filmlerin dağıtılmasına ve gösterilmesine etki ediyor olabilir mi? Hatta, bu beklentilerin, filmlerin yapımına bile etkisi olduğunu söyleyebilir miyiz?

“Batılı izleyici” kavramı biraz kaygan, eminim siz de katılırsınız, çünkü pek çok yerel gerçekliğin üzerini örten bir genellemeye dayanıyor. Örneğin, Ortadoğu filmleri (farklı boyutlarda ve değişen başarılarla) Fransa'da gösterim olanakları bulabiliyor ama İsveç, Polonya ya da İspanya'da bulamıyor. Bu, Fransa'yla diğer Avrupa ülkeleri arasındaki dağıtım ve gösterim sistemlerindeki farklılıklardan kaynaklanıyor. Avrupa'da festival izleyicileri de oldukça kendine özgü. Onlar sinefilliğin en görünür (ve belki de son) kalesi. Özellikle Cannes, Rotterdam, Venedik, Locarno ya da Berlinale gibi üst düzey festivallerde gösterilmenin, Ortadoğu'dan filmlerin kariyerine gözle görülür bir etkisi oluyor. Bu tür festivallere yalnızca belli tür filmlerin kabul edildiğine kanaat getirilebileceğinden emin değilim. Hesaplar bundan çok daha karmaşık. Sonuçta filmlerin sanatsal değerleri ya da ustalıklarıyla takdir görmeleri konusunda hâlâ görece bir eşitlikçilik var. Bu kadar gösterişli olmayan ama büyük risk almayı ve deneysel olmayı göze alan filmlere ve sinemacılara bir platform sunmakta önemli rol oynayan başka festivaller, yalnızca görünürlük sağlamak açısından değil, bu tür bir sinemayı meşrulaştırmak ve muhafaza etmek açısından da çok önemli.

“Festival filmi” kavramı bu günlerde bariz bir geçerlilik kazandı, biliyorum. Belirli bir yer ve zamanda ortaya çıkan, *arthouse* film

programcılarının (yani festival programcılarının) ve eleştirmenlerin beklentilerini karşılayan filmlere işaret ediyor. Bu beklentileri doğru bir şekilde çözümlenmek, anekdotlardan yola çıkıp bir teori oluşturmamak önemli. Ancak, bu beklentiler Batı'da yer alan ve Ortadoğu'yla ilgilenen dünya satış şirketlerine ya da televizyon kanallarına film bulmakla yükümlü olanların beklentilerinden farklı değil. Bu teoriyi doğrulayabilecek sayısız örnek olduğu gibi, yalanlayacak sayısız örnek de var. Ancak bir filmin biçim ve içeriğindeki en belirgin ve esaslı etki, fonların, yatırımcıların ve yapımcıların etkisi. Fonlara, film alanında etkin olan bağışçı kurumlar da dahil. Şunu da eklemek isterim ki, Ortadoğulu yatırımcı ve yapımcılar, Avrupalı ve Amerikalı emsallerinden çok daha kötü bir biçimde etkileyebiliyorlar filmlerin anlatılarını. ‘Büyüleyici İsyancılar’ bölümündeki filmlerin gücü buradan geliyor: Bunlar, ülkelerindeki güçlerin olumsuz etkilerine karşı sağlam durmayı başarmış sinemacıların işleri.

Bağımsız film üretimi ve beraberinde getirdiği özgürlük, Avrupa ve ABD'de gücünü giderek kaybederken, dünyanın “geri kalanı”nda giderek daha fazla önem ve güç kazanıyor sanki. Özellikle Ortadoğu için sinemanın politik mücadeledeki konumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu, günümüzde Avrupa ve ABD'deki bağımsız sinemaya dair üzücü bir gerçek. Ortadoğu filmleri seçkisine bir isim bulmaya çalışırken, Ortadoğulu sinemacıların sinemanın gücüne dair inancı ne derecede yenilediklerini teslim etmek için, ‘İnanç Şifacıları’ adını da önermişim. Onlar kadar, ülkelerindeki despotik rejimlerin sansürçüleri ve muhafızları da bu gücün nerelere ulaşabileceğinin farkındalar. Mesele bir rejimin gizli kalmasını istediği şeyleri görünür kılmamanın, susturulmuş öyküleri aktarmanın çok ötesinde. Sinema, hayali olanı kendine özgü tavrıyla tartışmaya açar. Despotik rejimlerin iktidarı bu kadar rahatça ellerinde tutmalarının nedeni, kısmen, insanların hayal etmeyi başaramamalarıdır. Dönüştürücü ideolojilere ihtiyacımız olduğunu ya da bizi günümüzün sefaletinden kurtaracak bir mesahi beklememiz gerektiğini söylemiyorum. Korkunun hayal gücümüze etkilerinden, panzehirlerin, iyileşme sürecine dair tahminlerin bugüne kadarki başarısızlığından bahsediyorum. Bu filmler çatışmalara bir çözüm önermiyorlar, çok farklı biçimlerde, bu dünyada hem karmaşık hem de insancıl, hoşgörülü, adil ve akıllı bir var olma halini temsil ediyorlar. Tarihi, hakim ideolojinin ya da resmi söylemin kesip çıkardığı boşlukları dolduracak şekilde yeniden yazıyorlar.

Programda özellikle dikkat çekmek istediğiniz, önereceğiniz filmler var mı?

Değerlendirmeye alınan çok sayıda filmin arasından bu seçkiyi hazırlamak yeterince zordu, bir ya da iki filmi diğerlerinden ayıramam. Seçki o kadar çeşitlilik arz ediyor ki bu filmleri bir araya getirebildiğimiz için çok mutluyum. Festival izleyicisinin de bu filmleri takdir etmesini ve seçkinin gelecekte başka programların hazırlanmasına vesile olmasını umuyorum. Ortadoğu'da bağımsız sinema en cesur ve yaratıcı sanatsal alanlardan biri haline geldi. Sinema her şeyden önce sanattır. Bu sinemacılar yaptıkları sinema konusunda o kadar tutkulular, yetenekleri ve bağlılıkları o kadar etkili ki son kertede adalet, özgürlük ve haysiyeti savunmanın en güzel ifade bulduğu sesler haline geliyorlar. Bu bölgede herhangi bir gün herhangi bir gazetenin başlıklarını okuduğunuzda ümitsizliğe kapılmanız için her türlü sebep oluşuyor, ama bu filmleri izlerken, mahsun karakterlere ve öykülere rağmen, ümit etmek için her tür sebebi buluyorsunuz. ☐